

Момчило Павловић

Институт за савремену историју

Београд

Немања Митровић

докторанд, Филозофски факултет

Београд

УДК 070.488(497.11)“1994/2006”

070 СРПСКИ ЈУГ

**СРПСКИ ЈУГ – МАГАЗИН ЗА НАУКУ И УМЕТНОСТ ЈУГА
СРБИЈЕ 1994–2000.**

Апстракт: *Српски југ*, магазин за науку и уметност је књижевно научни часопис који је, са прекидима, излазио у периоду 1994–2006. године под тим називом. Предмет анализе овог рада је његова прва фаза, односно првих седам бројева. Излазио је у Београду. У другој фази *Српски југ* је био чисто књижевни часопис и излазио је у Нишу. Часопис је имао намеру да промовише вредности југа Србије у науци, књижевности и уметности. Покретач и главни уредник био је књижевник Иван Ивановић, кога је заменио историчар Момчило Павловић. Сарадници часописа били су познати књижевници, научници, економисти и други. Часопис је објављивао текстове из књижевности, више грана науке, као што су историја, економија, географија и сл. и неговао полемику о разним питањима. Посебно је у свим бројевима указивао на економску заосталост југа Србије и негативне демографске процесе.

Кључне речи: Србија, *Српски југ*, часопис, књижевна баштина, културно-историјска баштина, „Власинска декларација“.

Година 1994. је за Србе у Југославији и Србију као државу била година ратних сукоба, година страдања, отвореног мешања западних сила посебно САД, Немачке и других на страни Хрвата и Муслимана, година санкција, српско-српског сукоба и затварања границе на Дрини, хиперинфлације коју је гувернер Народне банке Драгослав Аврамовић успео да једним потезом на кратко обузда, стварањем новог динара чије је вредност установљена један динар = једна немачка марка. Иако је то био трачак наде, широко распрострањено сиромаштво, црна берза, шверц, корупција, несташице основних намирница чинили су живот обичног човека недостојанственим.

Наравно, и у таквим тренуцима стварана су нова дела, започињани мали пројекти. Један такав пројекат био је и покретање приватног магазина *Српски југ*. Покретач и власник био је књижевник Иван Ивановић.¹ Главни

¹ Иван Ивановић рођен је 1936. године у Нишу. Дипломирао је Општу књижевност на Филолошком факултету у Београду. Радио је као средњошколски професор у унутрашњости Србије. Објавио је романе: *Црвени краљ*, *Фудбалска*

финансијер магазина био је Велимир Цветковић, власник мале фирме „Енергосистем“, која се, поред осталог, бавила прометом металним производима, градњом, штампарским услугама и другим пословима. Цветковић је родом из Житног Потока, одакле је и Ивановић. Од другог броја заменик главног уредника био је др Момчило Павловић, који ће бити главни уредник од броја 5. Редакција је била репрезентативна, састављена од књижевника и научника из свих крајева, посебно са југа Србије.²

Како је у уводним напоменама написано, *Српски југ* бавиће се „изучавањем феномена српског Југа. Уверени смо да проблем српске државе није само у томе што је она на „Истоку“ а не на „Западу“, мада данас, кад је Исток доживео политички и економски слом, она остаје без свог историјског и идеолошког ослонаца. Много већи проблем Србије је што је она на „Југу“, што спада у сиромашне државе и припада неразвијеном свету. Но, чак и таква „Србија на Југу“ има свој Југ који заостаје за Севером.“³

У неколико реченица описана је мисија *Српског југа*: „Настојаће да опише овај феномен и учини га актуелним. Сматрамо да је српски Југ у науци недовољно проучен и валоризован, а у уметности потцењен и маргинализован. Српски Север – пре свега Београд – није схватио феномен српског Југа и зато се према њему односи игнорантски. Са своје стране, српски Југ је знатно допринео таквом стању ствари, јер није јасно артикулисао свој глас и учинио га важним на Северу.

генерација, Аризани, Живи песак, Живо блато, Југовац, Нишки гамбит, Југовићи, Уклети Србијанац и друга дела.

² Главни и одговорни уредник Иван Ивановић, заменик главног уредника Момчило Павловић, Редакција: Петар Бјелица, Ђорђе Јањић, Јован Пејчић и Зоран Милић (Београд), Милутин Ђорђевић и Саша Хаџи Танчић (Ниш), Николај Тимченко (Лесковац), Мирослав Цера Михаиловић (Врање), Александар Чернов и Драгољуб Цане Мирковић (Прокупље), Момчило Антић (Пирот) Драгослав Манић Форски (Бабушница). Од петог броја, кад је уредништво преузео Момчило Павловић, у редакцију су ушли Томислав Н. Цветковић, др Нинослав Златановић, др Љубодраг Димић, др Андон Костадиновић, мр Александар Виденовић, Миле Ристовић, Николај Тимченко и Дивна Митровић.

³ Феноменолошки, Север представља развијени, а Југ неразвијени свет. При том, није битна географија него економија. Нема сумње да контраст развијеног Севера и неразвијеног Југа озбиљно нарушава светску равнотежу и представља потенцијални узрок светских сукоба. Досад је овај проблем био у приличној мери потиснут, јер је био актуелнији сукоб демократског Запада и тоталитарног Истока. Сада, кад је Исток практично пропао и изгубио историјску битку, нова подела света на Север и Југ биће све присутнија и заокупљаће човечанство. Држава у којој смо живели, Титова Југославија, политички разапета између Истока и Запада, комунистичка по идеологији али у сукобу са филијалом у Москви, ипак је била само земља Југа, ма колико се њени вођи трудили да је угурају у Север. Проблем те Југославије није био само у томе што је била земља Југа, него што је и сама имала свој Север и Југ, па је један од узрока њеног распада и овај феномен. Хтели ми то или не, Србија је на Југу! Но, чак и таква „Србија на Југу“ има свој Југ који у свему заостаје за Севером“ (Иван Ивановић, „Север–Југ“, *Српски југ, Магазин за науку и уметност југа Србије*, бр. 1, Београд, 1994, 5).

Жеља оснивача била је да феномену српског Југа приђу са становишта целокупног српског питања и афирмишу оне вредности које превазилазе границе локалног ентитета и имају универзални значај. „Као што држава Србија не може бити острво, него је део европског континента, тако ни српски Југ не може да буде само јужна српска провинција. То што стављамо у фокус нашег интересовања јужну Србију, никако не значи да ћемо бити затворени за друге средине. Не само да нам није циљ да југ Србије издвојимо из целокупног српског корпуса, него ћемо настојати да га у њега сместимо.“⁴

Часопис је свој живот започео са великом амбицијом. Но у годинама судара старог комунистичког система који је на себе накалемио национализам и шовинизам, и новог још увек недефинисаног, сиромаштва, опште кризе, не само економске, политичке, културне него и моралне, и опште депресије у друштву, тешко је било доћи до потребних финансијских средстава за несметано излагање часописа. Из бројних разлога буџетске дотације нису биле доступне редакцији, а приватни спонзори су брзо схватили да им часопис не доноси зараду. Поред тога, у неким срединама на југу Србије структуре власти, а посебно СУБНОР, имале су извесни анимозитет и према уреднику, а одатле извлачили закључак да је часопис „прочетнички“.⁵

У таквим условима ентузијазам, добра воља, служба изнад интереса брзо је у тренуцима општег сиромаштва довела до губљења и ентузијазма, наде и коначно до тихог нестајања часописа у оригиналном облику. До 2000. године припремљено је још неколико бројева, који нису публиковани. Неколико година касније часопис је „прикачен“ за једну издавачку кућу у Нишу, променио је концепцију и веровало се да ће наставити живот.

⁴ *Српски југ*, бр 1, Београд, 1994.

⁵ Реч је о покушају да се у Лесковцу организује промоција часописа, или бар округли сто где би могао чак и да се критикује *Српски југ*. Разлоге зашто су сви покушаји пропали навео је Хранислав Ракић, тадашњи председник лесковачког огранка СУБНОР-а. Извештај СУБНОР-а је био пун оптужби на рачун часописа и уредништва. Ово удружење је сматрало да је *Српски југ* основан са намером да ради на рехабилитацији издајника и омаловажавању Народноослободилачке борбе и њене заоставштине. Стога, сматрало је да часопис не треба финансијски подржавати, па ни читати. Забране и онемогућавања било каквог слободнијег деловања од стране политичких функционера и окошталих комунистичких организација је на самог уредника утицало разочаравајуће. Чињеница да часопис не добија подршку од стране државе, чак ни на југу, већ само критике за рад за који је Иван Ивановић сматрао да иде у прилог афирмацији ове заостале периферије Србије је утицао да се уредник повуче. Управљање *Српским југом* препустио је заменику др Момчилу Павловићу са надом да ће он имати снаге да истраје у борби против „повампирене комунистичке репресије“. Ипак, без новчане подршке било је немогуће да часопис потраје дуже (Видети: Иван Ивановић, „Опроштајна реч главног уредника“, *Српски југ*, бр. 5–6, 185–188).

Међутим, после неколико бројева пропала је и издавачка кућа, а са њом и часопис *Српски југ*.⁶

Идеју покретача часописа *Српски југ* подржали су многи познати књижевници, историчари и економисти. Жеља да се југ Србије културно промовише у земљи и, по могућности, разбије поједине стереотипе, покренула је многе људе од пера да за часопис напишу чланак, осврт, анализу или у њему објаве своје песме, приче или цртеже. У седам бројева, колико је *Српски југ* успео да издржи као самостално финансиран лист, објављено је преко сто радова и прилога из различитих сфера друштвеног рада. Највише радова је из области књижевности и историје, а поред њих су бројни и радови из филозофије, права, економије, религије и архитектуре. Часопис је био обogaћен документима, разним сведочанствима и ликовним прилозима. Једном речју, *Српски југ* је био прави мултидисциплинарни часопис. Жеља да се друштво упозори на, у сваком погледу, велику заосталост југа Србије окупила је велики број интелектуалаца. За часопис су писали Слободан Инић, Милан Ст. Протић, Никола Милошевић, Балша Рајчевић, Николај Тимченко, Спасоје Шејић, Венцеслав Глишић, Коста Чавошки, Михаило Војводић, Коста Николић, Драган Богетић, Вељко Шаљић, Владимир Грбић и многи други.

 Српски Југ		Књижевност и уметност	Историја	Економија	Остали чланци	Документи и сведочанства
Укупно	94	37	12	6	25	14
По бројевима						
1	18	7	2	1	5	3
2	19	5	1	1	8	4
3-4	24	11	3	1	5	4
5-6	18	8	3	2	3	2
7	15	6	3	1	4	1

Свако из свог угла, аутори су се бавили многобројним проблемима југа Србије, културно-историјском баштином, историјским, економским и лингвистичким специфичностима, знаменитим личностима како би указали на велики допринос Југа за развој Севера и целе државе. Како обично бива, први текст у првом броју часописа резервисан је за главног уредника. Он у њему има дужност да објасни и наведе разлоге покретања часописа и његов циљ. Како би предупредио критике, Иван Ивановић се у

⁶ *Српски југ* је 2004. године поново покренула издавачка кућа „Просвета“ у Нишу. Он је конципиран као часопис за књижевност, уметност и културу. До краја 2006, када је часопис престао да излази, штампано је 6 свезака.

чланку Север–Југ, што представља неку врсту уводника, осврнуо на критике за које је сматрао да су неминовне. На могућ приговор да издвајање Југа Србије од остатка државе може да угрози српске интересе у целини, аутор је одговорио да је један од разлога стварања новог часописа интеграција Југа, а не сепаратизам. „Као што држава Србија не може бити острво него је део европског континента, тако ни *Српски југ* не може бити само јужна српска провинција довољна сама себи“. Овим је уредник посебно нагласио да ће се часопис залагати за додатну интеграцију Југа у српски корпус. За оне конзервативнијих погледа, који би нови часопис оцењивали као сувишан у време када је будућност постојећих неизвесна, Ивановић је такође спремио одговор. Он постојање више часописа сматра здравим стањем, а оснивање приватног гласила у коме ће се слободно писати види као охрабрујућу чињеницу за науку. Уредник није крио политички мотив и личну побуну према комунистичком систему која је можда пресудно утицала на књижевничково упуштање у уредничке воде. Код последњег могућег великог приговора „шта то ново имају Јужњаци да саопште што свет већ није знао“, уредник је кренуо од чињенице да „иако је заосталост Југа видљива и свеопшта, он је ипак имао, има, али и ће и имати шта да понуди“. Часопис *Српски југ*, може се рећи да је основан са намером да подсети на ванлокалне вредности Југа и да слободом изрази афирмише да таквих вредности има што више.⁷

Важан уводни чланак дао је Витомир Теофиловић. Он је у раду под насловом Појам „Север–Југ“ анализирао однос два дела, њихове разлике и асоцијације које произилазе из самих појмова.⁸ О разлозима који су утицали на стварање драстичних разлика између развијених–северних земаља и заосталих–јужних исти аутор пише у наредном броју магазина. Кроз дефинисање и различит приступ разумевању појмова интерес, власт, гаранција и вредност, он је прилично у томе успео. Пошто је часопис изашао у време санкција, циљ рада био је и да покаже како је Југославији неопходно враћање у међународну заједницу, пре свега због нормализације живљења и даљег развоја.⁹

Однос Север–Југ и проналажење главних разлога за заостајање у културолошком, економском, па и цивилизацијском смислу су били лајт-мотиви часописа и главне теме неколико округлих столова које је уредништво часописа организовало. Полемике о одређеној теми и приступ истој из различитих углова су часопису давале посебан карактер. Први округли сто је за тему имао анализу „Уклетог Србијанца“, романа Ивана Ивановића. Своја мишљења о значају романа дали су Предраг Протић,

⁷ Иван Ивановић, „Север–Југ“, *Српски југ*, бр. 1, 3–7.

⁸ Витомир Теофиловић, „Појам „Север–Југ“, *Српски југ*, бр. 1, 8–10.

⁹ Витомир Теофиловић, „Интереси, гаранције и вредности“, *Српски југ*, бр. 2, 17–22.

Слободан Инић, Николај Тимченко, Јован Пејчић и Маринко Арсић Ивков. Тема другог округлог стола била је судбина српског народа у последња два века, а повод „Успон и пад српске идеје“, дело Милана Ст. Протића које је тада изашло из штампе. На страницама другог броја часописа дат је осврт на разговор који су о књизи водили Миладин Животић, Коста Чавошки, Леон Којен, Слободан Инић, Марко Јанковић, Велимир Павловић, Милица Кубуровић и аутор књиге.¹⁰

У двобројима 3–4 и 5–6 рубрика „Округли сто *Српског југа*“ замењена је рубриком „Критички дијалози“ која је била доста слична претходној. Она се конкретније бавила оцењивањем научних и уметничких досега Југа и њиховим вредновањем. Идеја је била да се кроз ову рубрику промовишу радови који су својим квалитетом превазилазили локални оквир. Уредник Иван Ивановић је у првој таквој рубрици критички обрадио стваралаштво двојице прокупачких писаца Данета Стојиљковића и Драгољуба Цанета Мирковића. У наредном двоброју уредник је писао о књижевницима Зорану Ђирићу и Добрилу Ненадићу. Поред тога, рубрика „Критички дијалози“ тада је добила своју пуну форму јер се развила расправа о критикама из претходног броја. Супротних ставова, мишљења и оцена од оних изнетих у претходном броју је било посебно о Данету Стојиљковићу.¹¹

Књижевност у часопису заузима централно место. Тај сегмент обухвата различите радове попут: књижевних критика, чланака и осврта о писцима, часописима, прози и поезији. Поред њих, треба нагласити да је објављивање књижевних дела, како песама, тако и делова романа и других прозних дела такође пронашло место у часопису *Српски југ*. Стога, може се рећи да је часопис служио и за промоцију српских књижевника, а нарочито писаца и песника са југа. Први рад из области књижевности био је прештампан оглед Јаше Продановића о специфичности женских народних песама јужне Србије. Уредник је сматрао да је неопходно нагласити закључке до којих је Јаша Продановић дошао још у међуратном периоду.¹² Поред тога, у првом броју се писало још о Стевану Сремцу, Радету Драинцу и Григорију Божовићу.¹³ Николај Тимченко, познати књижевник Лесковца, осврнуо се на заступљеност јужне Србије у радовима једног од најзначајнијих

¹⁰ Видети: *Српски југ*, бр. 2, 169–188.

¹¹ Уредник је, поред осталог, објавио деманти Љиљане Лекић на пренесену изјаву Данета Стојиљковића о шиканирањима које је доживео у Прокупљу од стране власти и полиције и о седници Окружног комитета Савеза комуниста Србије одржаној у Прокупљу 1986. године (Видети: *Српски југ*, бр. 5–6, 151–152).

¹² Јаша Продановић је у огледу „Један поглед на женске народне песме јужне Србије“ изнео да се ова лирика разликује од остатка народне лирике по наглашеној тежњи ка оснивању породице, љубавном осећању међу члановима породице, али и меланхолији и реткости хумора (Видети: *Српски југ*, бр. 1, 94–96).

¹³ Предраг Протић, „Људи који доносе срећу и несрећу у прози Стевана Сремца“, *Српски југ*, бр. 1, 97–103; Предраг Чудић, „Раде Драинац“, *Српски југ*, бр. 1, 117–126.

српских међуратних писаца. Значај Григорија Божовића није био само у његовим приповеткама које су биле везане за подручје Косова и Метохије и Македоније већ и у политичком ангажману и одбрани Српства кроз активан рад у четничком покрету у Македонији и Народној скупштини у Скопљу.¹⁴ Рад Маринка Арсића Ивкова о Спасоју Шејићу, сатиричару и великом критичару социјализма пореклом из околине Куршумлије, био је на таласима основне идеје о настанку часописа да се промовишу скрајнути и мање познати, а изузетно заслужни писци и научници са југа Србије. Како би томе припомогло, уредништво је у истом броју дало исечак из романа Спасоја Шејића под називом *Левичар–Десничар* који је објављен постхумно.¹⁵ Делови овог романа објављени су и у другом броју, као и у двобројима 3–4 и 5–6. У двоброју 5–6 је, поред објављеног трећег дела романа *Левичар–Десничар*, дат и део из монодраме *Даровни ћилим* Цвете Агнине Момчила Антића. Уредници су ово дело изабрали због његове специфичности. Оно представља покушај да се од фрагмената дела различитих аутора склопи јединствена прича о сиромашној ћилимарки.¹⁶

Посебна специфичност овог двоброја јесте присуство бугарских књижевника Гонча Савова и Николаја Хајтова, који су својим радовима часопису дали интернационалну ноту. Њиховим радовима о бугарској књижевности је обећање из уводне речи уредника да ће лист бити отворен за различите теме, мишљења и ауторе било остварено. Гончо Савов је чланком „Сачувано достојанство“ читаоцима *Српског југа* приближио развој бугарске књижевности после Другог светског рата и дао виђење утицаја комунистичке идеологије у овој сфери. Закључак његовог рада је био да је главна карактеристика бугарске књижевности била потпуни и нагли прекид са соцреализмом и брзо хватање са трендовима у свету. Николај Хајтов, један од најзначајнијих бугарских писаца и сценографа, дао је сагласност да се у часопису објави део из његове новеле *Дервишево семе*. Од чланака у овом броју треба још само издвојити један „утук на утук“ Добривоја Младеновића. Он је у њему одговорио на прилично негативно писање

¹⁴ Николај Тимченко, „Јужна Србија Григорија Божовића“, *Српски југ*, бр. 1, 104–116.

¹⁵ Други књижевни прилог са којим се започело у првом броју часописа и наставило у наредним био је исечак из романа *Паланка у планини*. Аутор овог романа је Анђелија Лазаревић, ћерка лекара и једног од највећих српских писаца Лазе Лазаревића (Видети: *Српски југ*, бр. 1, 140–153). Књижевни критичар Петар Протић је у двоброју 3–4, дао критички осврт на овај роман. Он је роман оценио као дело које нема велику књижевну вредност, али због занимљиве приче, изразитих карактера јунака и бављења животом обичних људи има одређено место у српској књижевности (Видети: *Српски југ*, бр. 3–4, 99–108).

¹⁶ За монодраму је коришћена књига *Горка ткања давна* Димитрија Ранчића, затим дела Драгослава Манића Форског, а као инспирација послужиле су и приче о ћилимаркама Словенке Милошевић и хронике Томислава Панајотовића и Душана Тирића (*Српски југ*, бр. 5–6, 117).

једног хрватског листа о Радету Драинцу. Сталожено излажући најважније тренутке из пишчеве биографије, при том не скривајући његове пороке, аутор је показао да Раде Драинац није био „макро париских проститутки“ и „жиголо богатих дама“ већ значајан југословенски песник боемских порива.

Објављивање делова романа *Левичар–Десничар* Спасоја Стејића и *Паланке у планини* Анђелије Лазаревић дало је идеју о покретању нове рубрике која је добила назив „Писци Србије“. У њој су, поред осталог, објављиване песме и приче Александра Чернова, Драгољуба Цанета Марковића, Љубише Јовановића, Живке Манчић Стојиљковић, Милана Симића и Миланчета Марковића. У последњем, седмом броју објављене су песме значајних српских писаца, попут Добрице Ерића, Ранка Соколовића, Благоја Максимовића, Јасмине Максић и Милана Момчиловића.¹⁷ У рубрику се може убројати и песма Данета Стојиљковића „Жидина кафана“ која као додаток има и ауторов осврт на то како је песма настала и какву позадину скрива.¹⁸

Од самог оснивања часописа па до последњег, седмог броја, чланке везане за историју је уређивао заменик главног уредника, а од двоброја 5–6 главни уредник Момчило Павловић. Радови самог др Павловића и осталих значајних историчара, попут Венцеслава Глишића, Михаила Војводића, Драгана Богетића, Косте Николића и других, својим квалитетом промовисали су часопис и као значајно гласило српске историографије. Иако је већина чланака везана за историју југа Србије, чињеница да су о томе писали „историчари из Београда“ и да су се трудили да најважније теме представе као део ширих историјских кретања, значила је да ти радови не припадају само локалној историографији, а догађаји о којима је писано имају само локални значај. Као саставни део српске прошлости, догађаји који су се одвијали на тлу оног што је географски одређено као југ Србије, били су подстакнути, инспирисани, али и сами подстицали, инспирисали или утицали на догађаје и процесе у земљи и региону. Из историографских радова се зато најјасније види повезаност и међусобна зависност Југа са Севером и Севера са Југом.

Да је историја Југа била скрајнута, а њен значај у радовима српске историографије смањиван или потпуно занемариван је чињеница на коју

¹⁷ Од поменутих аутора објављене су следећа књижевна дела: Александар Чернов – *Позни псалми*, Драгољуб Цане Марковић – *Африка*, Љубиша Јовановић – *Привид*, Живка Манчић Стојиљковић – *Лутка Дивне Рајевић*, Милан Симић – *Две приче*, Миланче Марковић – *Сејач* (двоброј 3–4), Момчило Антић – *Даровни ћилим Цвете Агнине* (двоброј 5–6), Добрица Ерић – *Помраћење сунца*, *Стари град*, *Балада о сунцокретима*, Ранко Соколовић – *Иван кула*, Благоје Максимовић – *Издаде нас, срећа те издала*, *Дал нас Христос на збор зове*, Јасмина Максић – *Тансасије, човек од крви и меса*, *И то су Срби*, Милан Момчиловић – *Коњаник нирваном и Отац* (број 7).

¹⁸ Дане Стојиљковић, „Инкубација за песму Жидина кафана“, *Српски југ*, бр. 7, 1995, 63–68.

је упозорио већ први историјски чланак у првом броју часописа. Пишући о грађанском рату у Србији 1941–1945. године, Венцеслав Глишић је показао да сукоб две идеологије, а са њом четника и партизана, није почео у западној Србији 1. новембра 1941. нападом четника Драже Михаиловића на Ужице, већ месец дана раније, сукобима партизана са четницима Косте Пећанца у јужној и источној Србији. Овим радом Венцеслав Глишић је покушао да југ Србије праведно вреднује у Другом светском рату и покаже његове шире димензије.¹⁹ У погледу пропагирања историје југа Србије значајно место су имали и радови Михаила Војводића, Момчила Павловића, Алексе Ивића и др. Чланак Михаила Војводића о ослобођењу југоисточне Србије 1877–1878. године (дат у двоброју 3–4) подсетио је на време када је тај простор био од изузетне важности не само за Кнежевину Србију, већ и за велике силе које су тих година водиле борбу за сваки педаљ територије, због чега је и овај простор на столу великих сила био инструмент уцена, претњи и поткусуивања. Тако да питање ових крајева није било само ствар од значаја за Србију и Турску већ и за велике силе.²⁰

Момчило Павловић је у истом двоброју дотакао најозбиљније питање југа Србије, подручја које обухвата готово половину данашње Србије, а то је етничко питање. У раду је показао да је највећи број етничких проблема овог краја проузрокован чињеницом да је подручје југа Србије кроз историју било гранично, а самим тим и прелазно. Интереси народа, суседних држава, али и великих сила су се ту сударали и изазивали етничка померања. Чести ратови, економско исцрпљивање, а у мирнијим периодима економско и свако друго запостављање учинили су да честе миграције створе замршене етничке односе, али и учине да се деценијама, па и вековима тај простор константно етнички празни. У истом раду указано је и на историјске, економске и политичке парадоксе коју су карактеристични за овај простор. Историјски парадокс је у томе што је југ Србије некада био центар средњовековне српске државе, а у последњим вековима постао је сиромашна и заостала периферија. Економски парадокс је у томе што је некада богата регија, са важним индустријским центрима попут Лесковца, стицајем разних околности, упала у процес стагнације и назадовања. Политички парадокс изазива чињеница да је југ Србије увек био најоданији владајућим режимима, а да није изродио нити једног политичара, сем понеког министра, који је руководио или доносио судбоносне одлуке по народ и државу. За свој глас на изборима и верност Југ је награђиван занемаривањем његових

¹⁹ Венцеслав Глишић, „Грађански рат у Јужној Србији 1941–1945. године“, *Српски југ*, бр. 1, 25–41.

²⁰ Михаило Војводић, „Ослобођење југоисточне Србије 1877–1878. године“, *Српски југ*, бр. 3–4, 27–40.

егзистенцијалних проблема од стране центра.²¹ Остали историографски чланци који су обрађивали разне теме од идеологија, преко ратова, устанака и буна, до историјских личности, доносили су нове истраживачке резултате или нов поглед на догађаје, процесе и личности.²²

Највећа заосталост југа Србије се огледала у економској сфери, зато је рубрика о економији у магазину имала важно место. У свих седам бројева укупно је шест радова о економији.²³ Кроз њихову садржину дотакнути су скоро сви најважнији аспекти економског развоја и стања у различитим гранама привреде. Петар Бјелица, који је тада био директор Економског института у Београду, у првом броју часописа анализирао је економски потенцијал, развој економије подручја кроз историју, одредио основне факторе и дао план даљег могућег развоја економије југа Србије. Треба нагласити да је његов Југ у раду обухватао мањи простор, тачније простор данашње јужне Србије без Косова и Метохије. На том правцу био је и рад Вељка Шаљића који је подробније анализирао факторе развоја поделивши их на природне и људске. Његов закључак је, у суштини, био да даљи развој привреде на југу Србије није могућ без веће институционалне подршке и планова. Диспропорција између материјалног и људског фактора и лоши инфраструктурни услови су, по мишљењу Вељка Шаљића, тадашњег помоћника директора Републичког завода за развој за питања регионалног развоја, нерешива препрека за све општине на југу Србије.²⁴

²¹ Момчило Павловић, „Етнички проблеми југа Србије“, *Српски југ*, бр. 3–4, 41–48.

²² У седам бројева *Српског југа* објављено је укупно 12 историографских чланака. Поред поменутих то су још: Горан Илић, „Српско-бугарски рат 1885“, *Српски југ*, бр. 1, 42–48; Момчило Павловић, „Емигрантска штампа о НОР-у“, *Српски југ*, бр. 2, 65–76; Живота Ђорђевић, „Распад комунистичких федерација“, *Српски југ*, бр. 3–4, 15–26; Драган Богетић, „Војни савез Грчке, Турске и Југославије и НАТО ПАКТ (1952–1955)“, *Српски југ*, бр. 5–6, 59–74; Момчило Павловић, „Јужни преглед– лист за науку и књижевност“, *Српски југ*, бр. 5–6, 75–78; Будимир Б. Павловић, Војин Шуловић, „Данац доктор Вилхем Теодор Мелгард– лекар у Нишу и Куршумлији“, *Српски југ*, бр. 5–6, 79–84; Алекса Ивић, „Буна лесковачких и врањанских Срба 1842. године“, *Српски југ*, бр. 7, 15–18; Момчило Павловић, „Рад Ротари клуба Лесковац 1935–1941“, *Српски југ*, бр. 7, 19–42; Милан Весовић, Коста Николић, „Равногорски покрет о националној политици КПЈ у Другом светском рату“, *Српски југ*, бр. 7, 43–50.

²³ Економски радови: Петар Бјелица, „Могућности, правци и приоритети развоја југа Србије“, *Српски југ*, бр. 1, 49–61; Вељко Шаљић, „Основни фактори развоја југа Србије“, *Српски југ*, бр. 2, 77–88; Гордана Матковић, „Демографски развитак југа Србије“, *Српски југ*, бр. 3–4; Давор Савин, „Србија и Кајнз“, *Српски југ*, бр. 5–6, 37–46; Владимир Грбић, „Прилог концепцији развоја пољопривреде југа Србије“, *Српски југ*, бр. 5–6, 47–58; Димитрије Драшковић, „Медаље за заостајање“, *Српски југ*, бр. 7, 51–58.

²⁴ Вељко Шаљић, „Фактори развоја југа Србије“, *Српски југ*, бр. 2, 77–88.

Демографско стање, као један од главних фактора економског развоја, у двоброју 3–4 обрадила је Гордана Матковић са Економског института. Она је у чланку показала да тренд велике имиграције, константан пад природног прираштаја и тиме све неповољнија старосна структура доводе до слабења људског фактора. Да би се такво кретање ублажило, неопходна је озбиљна интервенција државе и друштва. Пољопривреда, као најзначајнија грана привреде на југу Србије анализирана је у раду Владимира Грбића. Он се дотакао проблема аграрног развоја, стања на тржишту пољопривредно-прехрамбених производа, циљева аграрне политике и важности подстицаја за развој пољопривреде Југа.²⁵

Стиче се утисак да се економски радови у часопису *Српски југ* настављају или допуњују, као да су део једне целине. У том погледу се уклапа и рад из последњег броја. Димитрије Драшковић је у свом чланку набројао све оне сегменте у којима као у некакој дисциплини југ Србије, тачније Лесковац, заслужује медаље за заостајање. Тако је „Српски Манчестер“ крајем деведесетих година у просеку користио 10% постојећих капацитета. Када је реч о комуналној структури, Лесковац је био један од најзаосталијих подручја. Слично стање било је и у сфери трговине, животног стандарда, инфраструктуре и целокупне привреде. Лесковац је предњачио чак и по броју промашених инвестиција. Како је аутор написао, бројни руководиоци, политички и привредни, просто су се утркивали ко ће пре да измисли неки атрактивни програм, па да што пре „уђе у инвестицију“. Као „светао пример“ тога, у раду је наведен случај са фабриком пластифицираних лимова „Леминд“. Инспирацију да напише овакав чланак аутор је извукао из чињенице да су директори и политичари који су катастрофално спроводили инвестиционе планове и пројекте често од општине Лесковац добијали медаље „за изванредне заслуге за развој Лесковца“.²⁶

Попут поменутих, занимљивих радова било је и у повременим рубрикама које су окупљале чланке из различитих области, од религије, права, па све до медицине и архитектуре. Ипак, посебну чар часописа давала је рубрика која је у свим бројевима смештана на последњим страницама *Српског југа*. Реч је о рубрици „Документи—сведочанства“. У њој су могли да се прочитају разни дневници, сећања, записници и друге врсте првокласних историјских сведочанстава. У првом броју су дата занимљива и изузетно вредна сећања Радована Бјелице, учесника у Топличком устанку, која су у наставцима штампана у свим бројевима часописа. Затим, саслушање Ратка Павловића Ћићка и исповест Луке Степановића, једног равногорца. У другом броју

²⁵ Владимир Грубић, „Прилог концепцији развоја пољопривреде југа Србије“, *Српски југ*, бр. 5–6, 47–58; У овом броју штампан је и рад Давора Савина који се бавио једним од највећих светских економиста Џоном Мајнардом Кејнзом (Видети: *Српски југ*, бр. 5–6, 37–46).

²⁶ Димитрије Драшковић, „Медаље за заостајање“, *Српски југ*, бр. 7, 51–58.

штампанани су још и део књиге, тј. дневника Косте Миловановића Пећанца под називом *Цртице из живота и рада војводе Косте Пећанца* и сећања Александра Ранковића које је од заборава сачувао Венцеслав Глишић. У двоброју 3–4 су штампани исповест новинара Владимира Марковића, који је због интервјуа са Фрањом Туђманом осуђен и неко време провео у затвору и запис о професорима прокупачке гимназије који је део хронике Томислава Ристића. Рубрика седмог броја је нарочито занимљива јер садржи документа о саслушању и пресуду Љубисава Вукадиновића, опуномоћеника ОЗНЕ за јастребачки срез. Он је због различитих злоупотреба, попут помагања непријатељу, недозвољених интимних веза и злоупотребе положаја, искључен из партије 1945. године.²⁷

Посебну лепоту *Српског југа* чинили су ликовни прилози. Већ од првог броја часопис је био украшен сликама и цртежима познатих сликара. Цртеже за први и други број уступио је Градимир Петровић, некадашњи редовни професор на Факултету примењених уметности у Београду, а пореклом из околине Власотинца. Двоброј 3–4 улепшан је карикатурама Миодрага Величковића, дугогодишњег техничког уредника и илустратора лесковачке *Наше речи*. У наредном двоброју, издатом 1995. године, као и последњем броју, штампана су дела академског сликара Здравка Велована.

Циљ часописа да афирмише дела која превазилазе границе локалног је успео на примеру поновног актуелизовања уметничког домета сликара Боже Илића, најзначајнијег представника соцреализма. Овај сликар, пореклом из Житног Потока, почетком деведесетих година био је заборављен, а његов допринос уметности је правилно почео да буде оцењиван, како обично и бива, након његове смрти 1993. године.²⁸ Тако су дела Боже Илића, делом захваљујући и часопису *Српски југ* поново ушла у центар пажње српског друштва. Већ у првом броју Балша Рајчевић је кроз чланак „Мит и стварност у делу Боже Илића“ анализирао његову каријеру и стваралачко сазревање. Делећи сликарев уметнички живот на два периода, период када је Божа Илић био виђен као главни представник социјалног реализма 1946–1950. и као такав третиран као југословенска звезда, и период од 1951. до 1993. године, када партија више није утицала на сликарев рад, али и на његову заступљеност у медијима, тј. популарност. Биографијом Боже Илића се у другом броју бавио и сам уредник Иван Ивановић. У чланку „Божа Илић, политика као судбина“ дата је сликарева биографска скица са нарочитим акцентом на утицај политике на успоне и падове у сликаревој каријери. Уредник је желео да приближи сликара и свог земљака јавности и упозори да политика може талентованог уметника да уздигне до неслућене популарности, али да га после и приземљи на страховит

²⁷ Видети: *Српски југ*, бр. 7, 83–91.

²⁸ Видети: *Српски југ*, бр. 1, 130–139.

начин и жртвује зарад нових политичких циљева.²⁹ Морал и политика, по правилу, у Србији не иду заједно!

Који су домети *Српског југа* из мисије и визије, како се то данас обично каже и користи флоскула која у суштини никог не обавезује. Без сумње, часопис је био носилац нових, модерних идеја и тенденција. Сарадници су били људи који су се отворено супротстављали распадајућем комунистичком систему, који се у Србији одржавао у симбиози са национализмом и из динамике ратних сукоба и кризе разбијања југославенске заједнице.

Српски југ се суочио са три проблема које ни покретач ни главни уредници нису умели да реше. А то су паре, паре и трећи проблем паре. Та три проблема у једном однели су велику идеју, часну намеру, првобитни ентузијазам и наду да *Српски југ* може нешто да промени и покрене људе на малу акцију ради сопственог бољитка и бољег положаја не само југа Србије.

Поред бројних промоција часописа у Београду, а посебно у местима на југу Србије, полемика које су објављене у часопису и око часописа посебно треба истаћи организовање научног скупа у оквиру Културно-историјске баштине југа Србије у Лесковцу, и округли сто на Власинском језеру 8–10. децембра 1994. по цичи зими. На тој конференцији усвојена је једна Декларација (одмах прозвана Власинска декларација)³⁰ која представља траг у времену и глас интелектуалаца о трагичном заостајању југа Србије и економским, демографским и социјалним процесима који ће се десити. Истовремено и вапај да држава обрати већу пажњу и направи целовити државни план за југ Србије. Основни текст, тј. драфт ове декларације сачинио је историчар Момчило Павловић, а сви учесници су дали допринос коначном уобличавању текста Декларације.³¹ Она је упућена председнику Републике, председнику Народне скупштине, председнику Владе, начелницима Јабланичког, Пчињског, Нишавског, Топличког и Пиротског округа, као и председницима општина југа Србије.

²⁹ Иван Ивановић, „Политика као судбина (Сликар Божа Илић)“, *Српски југ*, бр. 2, 7–17.

³⁰ Интегрални текст Декларације објављен је у *Лесковачком зборнику* број LXV за 2005. годину.

³¹ Декларацију су потписали учесници конференције, међу којима: академик Драгослав Михаиловић, књижевник, др Момчило Павловић, историчар, Иван Ивановић, књижевник, Бранислав Брборић, лингвиста, др Милисав Савић, књижевник, Милош Петровић, књижевник, Саша Хаџи Танчић, књижевник, др Бојан Јовановић, антрополог, др Живан Стојковић, историчар, Хранислав Ракић, историчар, Маре Јанакова, историчар уметности, Верољуб Трајковић, историчар, Милан Просен, историчар уметности, Јулијана Пешић, археолог, Јасмина Тодоров, историчар уметности, др Никола Жутић, историчар, др Нинослав Златановић, хирург.

Наравно, Декларација није покренула надлежне, нити је направљен тражени план. Поједини државни функционери су скретали пажњу главном уреднику да не прави посебну републику на југу. Било како било, процеси који су наведени у Декларацији разорно су деловали док се последице осећају и данас, посебно на демографском и економском плану. Читав југ Србије, брже него њени остали делови – „губи“ становништво. Демографске статистике су суморне, готово у свим општинама на југу Србије, а посебно у пограничним општинама према Северној Македонији, Бугарској или уз административну линију према Косову и Метохији коју Албанци и спонзори њихове самопрокламоване независности сматрају државном границом. Какве то последице може имати у будућности – не треба посебно истицати.

Прилог: Власинска декларација

Учесници Научне конференције Културно-историјска баштина југа Србије, одржане у Лесковцу и на Власини од 8. до 10. децембра 2004. године, отворили су и настојали да научно промисле многа важна питања друштвеног живота, о којима доносе следећу

ДЕКЛАРАЦИЈУ

Југ Србије, подручје с променљивим историјским границама, данас је простор од Алексинца до границе с Македонијом и од границе с Бугарском до границе с Албанијом, са још отвореним питањем Косова и Метохије. Овај простор је у етничком, привредном, културном и сваком другом превирању у општој депресији. Југ Србије драматично заостаје за другим крајевима наше земље, а та се разлика из дана у дан продубљује.

Ово подручје (посебно општине Бабушница, Трговиште, Медвеђа, Куршумлија, Блаце, Црна Трава ...) у последњих педесет година не само што губи становништво него и трпи последице нове државно-правне ситуације, постајући подручје с граничним обележјима. Иако је овај процес очигледан, изостаје њему примерена државна стратегија. Разуме се, југ Србије део је шире европске регије, која се све чешће назива југоисточном Европом и западним Балканом. Уздајући се у властите снаге и могућности а негујући наду у шире европске интеграције, упозоравамо државне органе на то да су и они дужни дати допринос како би се друштвене прилике побољшале. Најпре их треба побољшати у привреди, активирањем капиталних и малих улагања у експлоатацију расположивих природних богатстава, развој индустрије и саобраћаја, како би се зауставило пражњење овог простора и побољшао драматично лош наталитет. Без тога није могуће отклонити неподношљиво сиромаштво већине становништва нити ублажити опште

незадовољство, које је оквир за исказивање свих радикализама, прихватање покрета и идеја које пре могу да ово стање учине горим и безнаднијим него помоћи изласку из кризе.

Институције културе су урушене, културно и градитељско наслеђе је делимично упропашћено. Без обзира на то што универзитетско образовање има вишедеценијску традицију, универзитет није, у неопходној мери, покретач и носилац нових стваралачких идеја и иницијатива на свим пољима јавног живота. Влада стихијска равнодушност. На сваком кораку чују се речи немоћи и незнања. Створено је уверење да је југ Србије скрајнут и запостављен па се код становништва родио осећај запостављености, мада је у најновијем кризном раздобљу сведочило о своме непомућеном родољубљу. С носталгијом се присећамо појединаца с ових простора који су били носиоци привредног развоја и модернизације југа Србије, целе наше државе, па и њене престонице. Потребно је сабрати све интелектуалне и стваралачке снаге и подржати институције дугог трајања.

На скупу је било и упозорења која се тичу књижевне и језичке запостављености овог простора, и народа који га настањује оданог државној и народној интеграцији, а прикраћеног у самоисказивању онога што су његове специфичности, без обзира на то што је тај језик естетски ваљано коришћен у великим делима српске књижевности.

Сматрамо да је потребан посебан државни план за југ Србије, који би на свеобухватан и меродаван начин започео хитно решавање свега онога што се не сме одгађати. За почетак потребно је основати фонд за развој и одговарајуће радно тело које би њиме руководило.

С правом се очекује да се држава одужи овом крају и људима, да им прошлост не буде већа и светлија од будућности.

На Власини,
10. децембар 2004. године

Учесници научног скупа:

академик Драгослав Михаиловић, књижевник

др Момчило Павловић, историчар

Иван Ивановић, књижевник

Бранислав Брборић, лингвиста

др Милисав Савић, књижевник

Милош Петровић, књижевник

Саша Хаџи Танчић, књижевник

др Бојан Јовановић, антрополог

др Живан Стојковић, историчар

Хранислав Ракић, историчар

Маре Јанакова, историчар уметности
Верољуб Трајковић, историчар
Милан Просен, историчар уметности
Јулијана Пешић, археолог
Јасмина Тодоров, историчар уметности
др Никола Жутић, историчар
др Нинослав Златановић, хирург

Упућено:

Председнику Републике
Председнику Народне скупштине
Председнију Владе
Начелницима Јабланичког, Пчињског, Нишавског, Топличког и Пиротског
округа председницима општина југа Србије.

Summary

Momčilo Pavlović, Nemanja Mitrović
SRPSKI JUG – MAGAZINE FOR SCIENCE AND ART OF
SOUTH SERBIA 1994–2000

Srpski jug, a magazine for science and art, is a literary-scientific magazine that was published intermittently in the period 1994–2006 under that name. The subject of the analysis of this paper is its first phase, i.e. the first seven issues. It was published in Belgrade. The magazine intended to promote the values of southern Serbia in science, literature and art. The initiator and editor-in-chief was the writer Ivan Ivanović, later he was replaced by the historian Momčilo Pavlović. The contributors to the magazine were famous writers, economists and others. In addition to them, there are also unaffirmed authors whose works were first published in the journal. The magazine published texts from literature, several branches of science such as history, economics, geography, etc. and nurtured a discussion on various issues. In all issues, it especially pointed out the economic backwardness of southern Serbia and negative demographic processes.

In the first phase of publishing, i.e. the first seven issues of Srpski jug, over a hundred works and articles from various spheres of social work were published. Most of the works are in the field of literature and history, in addition to them, there are also numerous works in philosophy, law, economics, religion and architecture. The magazine was enriched with documents, various testimonies and artworks. In a word, Srpski jug was a real multidisciplinary magazine.